

BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN TÜRKLER'E KARŞI ALAN VE KATALANLAR İLE İTTİFÂKI

Zerrin Günal Öden

İstanbul'un 1204 tarihinde Latinler'in hâkimiyetine geçişi sebebiyle Bizans İmparatorluğu, aşağı yukarı yarım yüzyıl İznik'ten yönetildi. 1261'de törenle servet ve ihtişamından çok şey kaybetmiş olan İstanbul'a giren VIII. Mikhaıl Palaiogos (1259-1282)'un eliyle yeniden kazanılan Bizans İmparatorluğu, Avrupa devletler manzumesinde tekrar eski nüfuzuna kavuşuyor, Akdeniz siyâsetinin odak noktalarından biri haline geliyordu. Ancak yeniden elde edilmiş büyük bir devlet olmak, Latin hâkimiyetinin açtığı derin yaraları onarmak, büyük çaba gerektirmekte idi. Nitekim, VIII. Mikhaıl'in bu yöndeki çabaları Bizans'ın askeri ve mali yönden çöküşünü durduramamış, üstelik Anadolu'daki savunma gücünü zayıflatmıştı¹. Ayrıca, Balkanlar'da ortaya çıkan tehditler karşısında İmparatorluk, ağırlığını batıya kaydırmak durumunda da kalmıştı. G. Ostrogorsky², bu devreyi yakından takip eden Bizans tarihçisi Pakhymeres'in «Türkler gittikçe cüretlenerek her türlü savunma aracından yoksun ülkelere akın ederlerken, doğu bölgesi zayıflatıldı» kaydını zikretmektedir. P. Wittek³ de, aynı müverrihten naklen» vergi ağırlığından kızdırılmış olan ahalinin bilhassa hudutlarda oturanların, Türkler tarafına geçtiğini ve bunlara kılavuz ve müttelik arkadaşlar olarak hizmet ettiklerini» belirtmektedir.

1 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1986, s. 415-417.

2 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 453.

3 P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trk. çev. O. Ş. Gökyay, Ankara 1986, s. 16 not 39; H. Akın, *Aydınsoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 5.

Bu şartlar altında Bizans tahtına oturan II. Andronikos Palaiologos (1282-1328)'un daha saltanatının ilk yıllarında (1300 yılı civarında) bütün Anadolu Türk hâkimiyetine geçmiş görünmekteydi. Batı Anadolu'da Mentеше, Aydın, Saruhan ve Karası Beylikleri'nin ortaya çıktıkları bu dönemde artık, İznik, İzmit, Bursa, Edremit, Bergama, Sardes, Alaşehir (Philadelphia), Manisa (Magnaesia) gibi birkaç müstahkem kale ve Karadeniz Ereğlisi, Foça, İzmir gibi liman şehirleri Türk hâkimiyeti içinde birbirinden kopuk birer adacıktan farksız hale gelmişlerdi. Hattâ, bu eski Bizans yerleşim birimleri komşu Türk beylerinin insafına kalmış bir şekilde varlıklarını koruyabilmekteydiler⁴.

İmparator Andronikos, Anadolu'da giderek gelişen Türk yayılmasını, yabancı unsurlardan destek sağlamak suretiyle, iki kez önleme teşebbüsünde bulundu. Bunlardan biri Alanlar'a diğeri ise Katalanlar'ın askerî gücüne başvurularak yapılmış harekâtlardır.

a — Bizans - Alan İttifâkı

Batı Anadolu'da meydana gelen yoğun Türk yerleşimi karşısında endişeli ve çaresiz olan II. Andronikos, bölgenin bir daha geri gelmeyecek şekilde elinden çıkması üzerine umudunu, son kez ve boş yere Moğollar önünden kaçarak, Bizans Devleti arazisi içinde bir iskân yeri karşılığında Türkler'e karşı Bizans'ı savunma teklifinde bulunan 10.000 ilâ 16.000 kişi arasındaki Alanlar (Massagetes)'in yardımına bağlamıştı. Böylece, 1302 yılı ilkbaharında müşterek İmparator ilân ettiği oğlu IX. Mikhail'i Alan kuvvetleriyle birlikte Batı Anadolu'yu kontrolü altına almak üzere görevlendirdi. Manisa'daki Gediz (Hermos) nehri civarında karargâh kuran IX. Mikhail için bu ilk savaş tecrübesi olacaktı. Bu durum, Türkler'in hücumu geçmede cesaretlenmelerine ve Mikhail ordusuyla Manisa civarında iken, kırılık alanlara şiddetli akınlarda bulunmalarına yol açtı. Ancak bu çeşit bir sefere alışık olmayan Alanlar, bir süre sonra bu görevden alınmalarını talep

⁴ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 454; C. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, trk. Y. Moran, İstanbul 1984, s. 300; Ayr. bkz. *The Cambridge Medieval History*, IV, I. Böl. Cambridge 1966, s. 347.

ettiler. IX. Mikhail, onlardan üç ay daha kalmalarını isteyerek, İstanbul'daki babasına Alanlar'a daha fazla para ödeyebilmek için mektup yazdı. Üç ay sonra, sözleşme biter bitmez Alanlar savaşı bırakmaya başladılar. Hemen hemen binlerce Türk savaşçısı tarafından ablukaya alınmış ve Manisa'da sıkışmış olan IX. Mikhail için artık tek çare kaçmaktı. Bu sebeple bir gece gizlice karargâhını terk etti. Ordunun geri kalan kısmı onun gidişini haber alır almaz, gece yarısı Bergama'ya doğru yürüyüşe geçtiler. Fakat, bu yürüyüş esnasında Türk akınları devam ettiğinden Bizans ordusu 100 asker civarında kayıp verdi. Bergama'ya vardıklarında ise onları gören halk paniğe kapıldı. Zirâ, onları buraya iten gücün hemen arkalarındaki Türkler olduğunu biliyorlardı. Bunun üzerine halkın bir kısmı Edremit, diğeri de Çanakkale'deki Lapseki (Lampsakos)'ye kaçtı. Hattâ, bunların çoğu yoksulluk ve umutsuzluk içinde ulaştıkları yerde herşeylerini bırakarak Gelibolu sahiline geçmeyi denedi. IX. Mikhail ise, askerleriyle beraber birkaç ay Bergama'da kaldıktan sonra burada kendisini emniyette hissetmediğinden, oradan ayrılarak, önce Kyzikos (Erdek)'a ve 1303 yazında da hastalığa yakalandığı yer olan sahildeki Pegai (Kara Biga) şehrine çekildi. Artık İmparator, ocak ayına kadar İstanbul'a dönecek bir halde değildi. Onun başarısız ve fiyaskoyla sonuçlanan bu küçük seferi, bir bakıma Bergama'nın Bizans için büyük önem taşıdığını ve daimi tehdit altında olan bir üs olarak kabul edildiğini göstermektedir⁵.

b — Bizans - Katalan İttifâkı

Bizans-Alan seferinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine II. Andronikos, İmparatorluğun kurtuluşu için başka çözüm yol-

⁵ Georgii Pacyhmeris, *De Michaelis et Andronico Palaeologis Libri Tredecim*, II, ed. I. Bekker (CSHB), Bonnæ 1835, s. 316-318; Nicephori Gregorae, *Byzantina Historia* I, ed. L. Shopen (CSHB), Bonnæ 1829, s. 204-207; H. Gelzer, *Pergamon unter Byzantinern und Osmanen*, Berlin 1903, s. 91-92; D. M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453*, London 1972, s. 133-136; Angeliki E. Lalou, *Constantinople and the Latins, The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge, Massachusetts 1972, s. 89-90; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 454; Ayr. bkz. Ş. Baştaç, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1989, s. 18.

ları aramaya başladı. Bu sırada Ceneviz ve Venedikler Bizans İmparatorluğu'nun korkunç bir ümitsizlik içinde olduğu haberini yaymaktaydılar. Nitekim, bu haberler Sicilya'da profesyonel bir askerî topluluk olan Katalanlar'a da ulaştı. Maceracı paralı askerlerden oluşan bu topluluk, birkaç yıldır Sicilya'nın Aragon kralı Friedrich yanında Anjou hanedanından II. Charles'a karşı çarpışmaktaydılar. Bu savaş Friedrich'in lehine sonuçlanınca (1302), başka bir savaş alanı aramaya başlamışlardı. Böylece, Katalan lideri Roger de Flor⁶, İmparator Andronikos'a elçiler göndererek, hizmetine girmeyi teklif etti. Roger, Bizans'a yapacağı hizmet karşılığında İmparator'un 15 yaşındaki yeğeni Maria Asen⁷ ile evlenecek ve *Megas Dux*⁸ (Amiral) unvanıyla onurlandırılacaktı. Bu koşullarla İmparator'dan onay alan Roger, Sicilya'dan Bizans'a hareket etti. 1303 Eylülünde deniz yoluyla İstanbul'a ulaşan Katalanlar'ın sayısı 6000-6500 civarında idi. İçlerinde 1500 kadar Almugavar⁹ denilen bir topluluk, gemi hizmetinde görevli idi. Gemilerin bir kısmı kendilerine ait olup, bir kısmı ise Cenevizliler'den temin edilmişti. İmparator, Roger de Flor'u derhal hizmetine ka-

6 Roger de Flor, bir Alman aileden gelmekte olup, babasının soyadı «Blum» (çiçek manasında Flower) idi. Bu ad İspanyolca'ya «Flor» olarak çevrilmiştir. bkz. A.A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, II, Madison 1929, s. 295.; *The Catalan Chronicle of Francisco de Moncada*, çev. F. Hernandez, Texas 1975, s. 11-13.

7 Bulgar prensi Asen ile Andronikos'un kızkardeşi İrene'nin kızı.

8 Bizans İmparatorluğu'nda en büyük deniz rütbesi olan Megas Dux, hanedan mensuplarına veya büyük siyasi nüfuzu olan kişilere tevcih edilirdi. Bu rütbe ilk defa I. Aleksios Komnenos (1091-1118) zamanında verilmiştir. bkz. Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. V. Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s. 10 not 1, 2.

9 Gregoras Sah. (I, s. 220), Roger'in yanında 2000 kişi bulunduğunu, bunların 1000'ine Katalan denildiğini, 1000 kadarını ise Almugavar denilen bir topluluğun oluşturduğunu kaydetmektedir. Roger, bu topluluğu askerî bir düzen içine sokarak onları Almugavar ismiyle çağırıştır. Francisco Moncada'nun Katalan Kroniği'ne (F. Hernandez ter. s. 25) göre Pakhymeres, Almugavarlar'ın Avarlar'ın ahvadı olduğunu yazmaktadır. Ayrıca Gregoras'a göre, Latinler piyadelerine bu ismi vermekte, Grekler de onlara Westerners¹⁰ demektedir. Bundan başka Pakhymeres, Katalanlar'ın sayısı hakkında Katalan Kroniği ile ygun düşen 8000 rakkamını vermektedir (bk. *The Catalan Chronicle*, s. 23). Z. V. Togan (*Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 331, 336) ise, Roger'in 8000 asker ile Bizans hizmetine girdiğini belirtirken, bunların İspanyol ve Mağripli Müslüman Araplar'dan oluştuğunu yazmaktadır.

bul etti. Maria Asen ile evlenen Roger, *Megas Dux* unvanını aldı. Bir süre sonra Katalanlı Berengarius Entença'yı yanına çağırdı. Bunun üzerine İmparator, Roger'e *Caesar*, Berengarius'a da *Megas Dux* unvanını verdi. Askerî donanım ve ihtiyaçlarına yıllık ödeneklerde büyük meblağlar ayrıldı¹⁰. Böylece Katalanlar, İstanbul'dan ayrılarak, 1303 yılı sonunda Kyzikos'un kuzeyinde Erdek'te bir üs kurdular ve burada kışladılar. 1304 Nisanından önce muhtemelen Karası Türkleriyle çarpışarak onları buradan püskürten Katalanlar, daha sonra güneye doğru yürüyüşe geçtiler¹¹. Ancak, Katalanlar Kyzikos şehrinde çok fazla zarara sebep olmuşlardı. Bu yüzden Roger, orada oturanlara tazminat ödemeye mecbur oldu. Daha sonra, buradan Pegai'ye hareket eden Katalanlar'ın kötü şöhretleri kendilerinden önce bu şehre ulaşmıştı. Nitekim, Pegai'de ikâmet etmekte olan IX. Mikhail onların bu şehre girmelerine izin vermedi. Katalanlar, Bergama ile Balıkesir arasında yola devam ederek Kırkağaç (Khliara) tarafından Saruhan arazisine sarktılar. Saruhan Bey, Katalan kuvvetlerini Danya kale-sinde muhasara ettiği de başarılı olamadı. Ancak, onların bundan sonraki faaliyetleri sırasında durumdan istifade ederek Manisa'ya yönelik taarruzlarını arttırmış ve burayı ele geçirmeyi başarmıştır. Katalanlar, Germiyanogulları'ndan Yakup Bey'in Bizans'dan ele geçirmiş olduğu Angir (Kiliseköy)'i zaptederek, 1304 Nisanında Türkler tarafından abluka altına alınmış ve düşmek üzere olan Alaşehir (Philadelphia)'e doğru yürüyüşe geçtiler. Şehir halkı Türkler'in baskısı karşısında açlık tehlikesi içinde olmalarına rağmen, surları onarmaya devam ediyordu. Katalanlar, Yakup Bey'in cesur ve korkusuz 8000 süvari ve 12.000 kişilik ordusuyla karşılaştılar. Türkler sayıca Katalanlar'dan üstündü. Bununla beraber, savaş isteği her iki tarafta da aynıydı. Roger, sü-

10 Gregoras, I, s. 217-220; Vasiliev, *History of the Byzantine*, II, s. 295-296; F. Kurtoglu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul 1938, s. 32; Nicol, *The Last Centuries*, s. 137; F. Hernandez, «The Turks with the Grand Catalan Company, 1305-1312», *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, s. 2, İstanbul 1974, s. 25; *The Catalan Chronicle*, s. 18-19, 21, 23-24, 27; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 454-455.

11 bkz. Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, XIX, Paris 1835, s. 31 v.d.; Nicol, *The Last Centuries*, s. 137; *The Catalan Chronicle*, s. 29-37; Angeliki E. Laiou, *a.g.e.*, s. 135.

varisini Alanlar, Bizanslılar ve Katalanlar olmak üzere üç gruba ayırdı. İki ordu cesaretle birbirine saldırdı. Fakat, sonuç Türkler için kanlı oldu. Yakup Bey, Katalanlar'la ikinci kez savaşa tutuşmuş, ancak mağlup ve yaralı bir halde geri çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Alaşehir'deki Türk kuşatmasını kıran Katalanlar, Kula kasabasını da ele geçirerek Lapseki'ye geri döndüler ve 1304/1305 kışını Gelibolu'da geçirdiler. Yakup Bey, Alaşehir'i Katalanlar'ın Anadolu'yu terk etmesinden bir süre sonra 1314 tarihinde ele geçirmeyi başardı ve burayı vergiye bağladı. Kula (Goldü) ise Yakup Bey'in oğlu Mehmed Bey tarafından tekrar geri alınmıştır¹².

Bu küçük zaferin sarhoşluğuyla Katalanlar yerel halka yönelik gasp ve her türlü keyfi zulümlerde bulundular. Hattâ Roger, Anadolu'nun bu küçük yöresinde kendi hükümetini kurmak istemekte ve bu maksadını açıkca ortaya koymaktan çekinmemekte idi. Roger'in bu ihtirâsı, onun IX. Mikhail'in Edirne'deki sarayında 1305 yılı Nisanında Alanlı George, Turkopol Meleco ve çok sayıda adamı ile birlikte Gregorio tarafından düzenlenen bir suikast sonucu katledilmesine yol açtı. Roger, bu sırada 37 yaşındaydı. İmparator Andronikos, fazlasıyla başarılı olan bu maceracı askerlerin Bizans'ı tehdit edici bir unsur haline gelmelerini önlemekten oldukça memnundu. Ancak, kısa bir süre için Katalanlar'ın ele geçirdiği yerlerin artık kalıcı olarak Türkler'in eline geçmesine göz yummaktan başka bir çaresi de yoktu. Nitekim, 1304 tarihinden sonra Bizans İmparatorluğu bu yolda hiçbir çaba göstermeyecektir.

Öte yandan, Roger'in öldürülmesi ve birçok Katalanlı'nın da katledilmesi sebebiyle intikam hırsı içindeki Katalanlar, Gelibo-

12 Gregoras, I, s. 221; P. Lemerle (*L'emirat D'aydm Byzance et L'Occident recherches sur «La Gest D'Umur Pachas»*, Paris 1957, s. 25, 246), Katalanlar'ın Anadolu seferini 1304 yılı Nisan-Eylül ayları arasında tarihlüyor.; Nicol, *The Last Centuries*, s. 137-138; *The Catalan Chronicle*, s. 41 v.d.; İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu -Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, s. 42, 44, 84; İ. H. Uzunçarşılı (Germiyanogulları mad., *IA*, IV, s. 767), Alaşehir'in Germiyan hâkimiyetine girmesiyle buradaki Rumlardan her yıl alınan cizyenin Kütahya'da yaptırılan Vâcidiye medresesinin masrafına karşılık tutulduğunu belirtmektedir. bkz. M. T. Gökbilgin, Kütahya mad., *IA*, VI, s. 1124; Ç. Uluçay, Saruhanogulları mad., *IA*, X, s. 243; Angeliki E. Laiou, *a.g.e.*, s. 135-137.

lu'da Bizans'a karşı yağma ve tahrip hareketlerine başlamışlardı. Hattâ Gelibolu'nun karşı sahiline muhtemelen Karası Beyliği'ne elçi göndererek yardım istemişler, bu suretle 500 kadar Türk Katalanlar'a yardım amacıyla Gelibolu'ya geçmişlerdi. 1307'de müşterek İmparator IX. Mikhail'in Alan ve Turkopoller ile takviyeli ordusu, Katalanlar'a karşı yaptığı Apros¹³ savaşında, büyük bir yenilgiye uğradı. Bu yenilgide Bizans ordusunun önemli bir kısmını oluşturan Halil liderliğindeki Turkopoller¹⁴'in taraf değiştirmesinin rolü büyük olmuştu. Savaşın hemen ardından Turkopoller'le ittifak kuran Katalanlar iki yıl boyunca güney Trakya'yı yağma ve tahrip ettiler. 1310 yılı ilkbaharında Türkler'den ayrılarak Yunanistan'a doğru çekildiler. Bu suretle batıdan gelen bir grup savaşçının İstanbul'dan Alaşehir'e uzanan seferleri, Atina'da küçük bir hükümet kurmaları ile neticelenmiştir¹⁵.

Sonuç olarak, Türk Beyliklerine yönelik, Alan ve Katalanlar'a dayanılarak düzenlenen bu seferler, Bizans İmparatorluğu'nun tek başına organize ettiği son harekâtlar olmuştur.

13 Apori veya Apros; Tekirdağ'da Germiyan köyü.

14 Bizans İmparatorluğu'na kaçan Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus, 1262 yılında Enez kalesine hapsedilince, askerlerinin birçoğuna hristiyanlık kabul ettirilerek Bizans ordusundaki Turkopoller sınıfına dahil edilmişlerdi. Bunların sayıları zamanla 3000'i bulmuş ve Halil adındaki bir kumandanın idaresine verilmişlerdi. Gregoras, I, s. 101, 232; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 499.

15 Gregoras, I, s. 248; Vasiliev, *History of the Byzantine*, II, s. 297-298; P. Wittek, «Yazıjoğlu 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja», *BSOAS*, XIV, 1952, s. 662-664; Nicol, *The Last Centuries*, s. 137; Angeliki E. Laiou, *a.g.e.*, s. 145-147, 162. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 455-459; *The Catalan Chronicle*, s. 86-89, 118-125, 152-156; Ayr. bkz. E. A. Zachariadou, «The Catalan of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area», *Studi Medievali*, 3a serie, XXI Spoleto 1980, s. 921-938;